

Hidrográfiai bizottságok a magyar balneológia ezüstkorában

„Ahhoz, hogy a magyar balneológiai egyesület történetének kezdeteit megértsük, a megalkakulása előtti időre kell visszatekintnünk” – írja Gömör Béla *A magyar balneológia aranykora* (Budapest, 2006) című könyvében. S mivel e könyv csak a közvetlen előzménnyel – a Budapesti Királyi Orvosegyesület 1882-ben felállított állandó balneológiai bizottságával – foglalkozik, nem lesz talán haszontalan visszatekintésünk az „ezüstkor” hasonló jellegű kezdeményezéseire. (Ezüstkoron az 1827 – a reformkor legnevesebb balneológusa, Tognio Lajos pesti professzorságának kezdete – és 1890, a Balneológiai Egyesület megalakulása közti időszakot értem.)

Az első balneológiai (akkori nevén hidrográfiai) bizottság felállítása szorosan összefügg az 1841-től létező „Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlései” nevű mozgalommal. A fürdőügy már a második, pesti (vándor)gyűlésen terítékre került a fiatal, ambíciózus orvos, Kovács Sebestény (Sebestyén) Endre (1814–1878) előadásában. „A vegytan szükségességéről, hatásáról általánosan, s különösen honunkra alkalmazva” című értekezésének záró részét az „elhanyagolt hydrographiánk”-nak szentelve, így szólt: „Magyar-s Erdély-ország testvérházánk bércei közt s völgyeiben, 3000-nél több különféle érces forrás buzog, nagyobb részint nem ismerve, nem használva senkitől... Alkatrészeik, orvosi hatásuk, használási módjuk nagyobb részint ismeretlenek.” Megismerésüket az előadó leginkább az addig már 348 forrást megvizsgált Tognio Lajos „tudományától és szorgalmától” reméli.

Kovács Sebestény mellett akadt a magyar balneológiának még egy lelkes szószólója: a pesti gyermekkórház igazgató főorvosa Schöpf (1849-től Schöpf-Merei) Ágoston (1805–1858). Schöpf itáliai medikusévei alatt súlyosan megbetegedett (arzenmérgezése lehetett), és egészségét a Felvidék egyik fürdőjében, Szliácson (ma Sliac, Szlovákia) nyerte

vissza 1835-ben. Amikor 1841 nyarán újra Szliácsra látogatott, megdöbbenve tapasztalta, hogy „hat év után Szliács nem emelkedett, hanem hanyatlott” – még fürdőorvosa sincs. A kor leghíresebb lapjának, a Kossuth szerkesztette *Pesti Hírlap*nak hasábjain a „Zólyom megye s a szliácsi fürdők” című írásában nemcsak a „hanyatlás” diagnózisát állította fel, hanem javaslatot tett a „gyógyításra” is: „...ki mondhatatlan hatással volna Szliácsra nézve, ha talán az orvosok és természetvizsgálók Besztercén összegyülekezének, több százan idetódulnának s a fürdőknek a szénsav és szénsavas szesz általi hatását a bőrre s tüdőre megismervén, mást látnának benne, mint csak erősítő vasas vizeket...” E lelkes felhívásnak is köszönhetően az első igazi vándorgyűlésnek 1842 augusztusában a Zólyom megyei Besztercebánya (ma Banská Bystrica, Szlovákia) adhatott otthont.

Itt született meg az a hagyomány, hogy a vándorgyűlések résztvevői a jövőben mindig látogassanak el a rendező város közelében található fürdőhely(ek)re is. A besztercebányai, 3. vándorgyűlés vendégei természetesen Szliácsra látogattak el, ahol 1842. augusztus 7-én a gyűlés orvossebészi szakosztálya „kihelyezett” szakülést tartott „Szliács fölött értekezendő”. A szakülést megelőző „közülésen” egy vendég, Mojsisovics (Mojzsissovits) György (1799–1860), a felvidéki gyökerű neves bécsi sebész, fontos javaslatot tett. Ismét Schöpföt idézzük, aki a besztercebányai gyűlésről is tudósította a *Pesti Hírlap* olvasóit: „...Mojsisovics egy javaslattal lépett föl, miszerint alkottatnék orvos és gyógyszerész tagokból álló egyesület, mely Pesten központulva, azon törekednék, hogy minden vegytani s orvosi tapasztalatok magyar ásványvizek fölött ezentul gyűjtve s közhírré tétetnének.”

E javaslat alapján jött létre az a 12 tagú „hydrographiai bizottmány”, melynek elnöke a vándorgyűlések eszméjének atyja, a pesti orvosi kar professzora, id. Bene Ferenc

(1775–1858) lett. Kollégái közül a vegytant előadó Sangaletti Ede, a „farmakológus” Tognio, a mineralógiát tanító Reisinger János és a sebészetet oktató Bugát Pál kerültek be a bizottságba. A gyakorló orvosok részéről a Magyar Tudós Társaságot (az Akadémiát) Besztercebányán képviselő pesti orvos, Pólya József és Nendtvich Károly lett bizottsági tag. Mind a négy gyógyszerész tagnak – Gömörly Károlynak, Jurenák Józsefnek, Staffenberger Alajosnak és Wágner Dánielnek – Pesten volt patikája. A felsoroltak közül – a már többször említett Tognión kívül – a közeli Breznóbánya (ma Brezno, Szlovákia) szülöttének, az első magyar „vegyészeti doktor” címmel büszkélkedhető Wágner Dánielnek (1800–1890) volt a legerősebb kötődése a balneológiához. Besztercebányán előadást is tartott Magyarország különösen Zólyom megye ásványvizeiről. Előadásában – Magyarországon az elsők közt – hangoztatta, hogy az ásványvizek ugyanolyan figyelmet érdemelnek, mint a gyógyszerek.

Mivel a „hidrográfiai bizottmány” valamennyi tagja pesti volt, elméletileg nem lett volna gond két vándorgyűlés közti időszakban sem az összejövetel. Gyakorlatilag azonban a bizottmány nem működött, legalábbis erre utalnak Halász Gézának az 1845-ös, pécsi vándorgyűlésen „Az eddigi magyar természetvizsgálói gyűlések történetei és hasznai” című előadásának mondatai: „...Dr. Mojsisovich indítványára egy választmány neveztetett, melly Magyarország ásványvizeinek egyesek erejétől nem telhető természet- és gyógytani megvizsgálását és megismertetését eszközölni törekedjék. – Mi lőn ezen kiszámíthatlan hasznot ígérő vállalat szomorú eredménye és miért kellett e nagy föladatnál a legbuzgóbb törekvésnek megtörnie? látni fogjuk.” Sajnos előadása további részében Halász nem „láttatja” az okokat. Így csak sejtjük, hogy a Halász által is méltán fájlalt Tognio Lajos „egy időtől hallgatása” mellett a „konkurencia” megjelenése is közrejátszhatott az első hidrográfiai bizottság „szomorú eredményében”. Az történt ugyanis, hogy a vándorgyűlési mozgalommal egy időben startoló Magyar Természettudományi Társulat már 1843. június 11-én – Bugát Pál indítványára – „hydrographiai bizottságot” hoz létre. A társulat történetét a centenárium alkalmából 1941-ben közreadó Gombocz Ede szerint az „ásványvízbizottság ... Tognio

elnöklete alatt Boór Károly gyógyszerészből, Jurenák József, Würtzler Vilmos gyógyszerész, Wágner Dániel, Sadler József, Pecz Vilmos, Nendtvich Károly tagokból áll”. Egy korábbi krónikás, a királyi Természettudományi Társulat történetét 1868-ban kiadó társulati titkár, dr. Káta Gábor (1831–1878) szerint a bizottmány 1843. augusztus 7-én tartott ülésén, Tognio elnöklete alatt úgy döntött, hogy „a közönséges ivóvizeket mellőzve, csak az ásványvizek vétessenek tekintetbe”. Kiírják egy „pályakérdést” is, abban a reményben, hogy az arra adott válasz „a majd készülendő magyar hydrographia alapjául szolgáljon”.

További érdekes adalékkal szolgál Káta 1844. augusztus 24-i közgyűlés leírásakor, mindkét bizottságot illetően. A korabeli jegyzőkönyvekből ugyanis ezt olvasta ki: „Bugát mint a Besztercebányai nagygyűlésen a hazai ásványvizek megismertetésére kinevezett bizottmány egyik tagja előadta, hogy ezen bizottmány mindent a kormányra és egyes tulajdonosokra kíván hagyni; noha ő ... azt gondolja, hogy ezen tárgyban testületek is ... tehetnek, ajánlja tehát, hogy a társulat ... ezen közhasznú tárgyat munkálkodása körébe vonja; – Sadler elnöklete mellett Boór, Eckstein, Wágner Dániel, Jurenák, Jacobovich, Nendtvich, Mihálka, Mikecz, Müller, Pauer, Pólya, Reisinger, Schlesinger, Sauer, Tognio, Würtzler tagokból bizottmány neveztetik ki, azon meghagyással, hogy munkálkodását minél előbb megkezdvén, eredményéről a társulatot már a jövő novemberi közgyűlésre tudósítsa...” Mint Gombocz megjegyzi, az új bizottság alakulásának csak az lett a következménye, hogy Tognio megsértve a mellőztetés miatt 1844. november 5-én leköszönt a bizottsági tagságról.

Tognio kilépése után a bizottság működése továbbra is meddő marad. Togniót egyelőre nem tudja helyettesíteni senki, még az a Molnár János (1814–1885) gyógyszerész sem, akit a „Rókus-kórházi kútvizek vegybontásáról” írt értekezése alapján 1846. november 10-én a bizottság tagjává választanak. A Rókus Kórház gyógyszerertárában 32 évig működő Molnár csak az 1848/49-es forradalom és szabadságharc után „fog nagy buzgalommal az ásványvizek elemzéséhez” (Gombocz).

Sem Káta, sem Gombocz nem tesz említést az 1848 előtti hidrográfiai bizottságok újraéledéséről, sem a munkáját 1863-ban felújító ván-

dorgyúlési mozgalom, sem a lényegében folyamatosan – bár rendőri felügyelet alatt működő – Természettudományi Társulat keretén belül. Egyetérthetünk Szily Kálmánnal, aki 1892-ben, a Természettudományi Társulat fél-százados jubileuma tiszteletére kiadott *Emlékkönyvben*, a társulat történetét vázolja így magyarázza a hidrográfiai (s egyéb) bizottságok kudarcát: „Ahelyett, hogy kiszemelték volna azokat a feladatokat, amelyek az akkori viszonyok közt is megoldhatók voltak, és reális

munkaprogramot tűztek volna ki s amit Széchenyi mindig sürgetett, convergens systemát alkottak volna maguknak, elforgácsolták a különben is csekély számú szakerőket...”

A csekély eredmény ellenére, amit a két (három) hidrográfiai bizottmány produkált, balneológusainknak és különösen historiográfiainknak számon kell tartania reformkori elődeink kísérleteit.

DR. KISS LÁSZLÓ

Digitális hagyatéék

Múlt évben meghalt egy barátom, akivel több mint 10 évig napi munkakapcsolatban voltam, és utána is, haláláig rendszeresen találkoztunk, eszmét cseréltünk az éppen aktuális eseményekről, gondokról. Halála megrázott, mert noha komoly betegségben szenvedett évtizedek óta, azt viszonylag jól tűrte. A fegyelmezett beteg kategóriájába tartozott, aki igyekezett pontosan gyógyszerelni és rendszeresen kontrollálni saját magát. Hirtelen halt meg. Mint olyan sokan a ma élők közül, nem rendelkezett előre szellemi hagyatékáról. Legalábbis sem családja, sem mi, jó barátai, ismerősei nem tudunk róla. Foglalkoztatni kezdett a gondolat, nem mehet el a túlvilágra úgy egy ember, aki a saját szakterületén elismert személyiség, sok esetben megfellebbezhetetlen szaktekintély volt, hogy hagyatékát – már csak a történettudomány számára – ne rögzítsük. Miután családja nem tartott rá igényt, megkaptam gondozásra a merevlemezét, illetve az ott található adatállományokat. Ekkor kiderült számomra, hogy a kérdés megoldása, azaz a hagyatéék rendezése nem is olyan egyszerű feladat.

Évszázadok óta viszonylag könnyű dolga volt a történetíróknak, fel kellett kutatni a személyekhez, az eseményekhez kötött iratanyagot. A forrásgondozás a levéltárosok fontos feladata, akik ennek észrevétlenül, de az idők folyamán a mai korunkig sikeresen eleget is tet-

tek. A Gutenberg-galaxis a kézzel írt leveleket, dokumentumokat csak kiegészítette, gazdagította a nyomtatott anyagokkal, de nem szüntette meg, hanem inkább csak sosem látott mértékben felgyorsította, elmélyítette az írásbeliség terjedését, fennmaradását. Maga a nyomtatás demokratizálta a tudást, hiszen olyan néptömegek előtt nyitotta meg az írás-olvasás, a tanulás kapuját, akiknek addig reményük sem lehetett, hogy ők vagy gyerekeik, hacsak nem különleges képességekkel megáldottak, valaha is megtanulhassanak írni, olvasni.

A tudomány egyre gyorsabb fejlődésnek indult, az emberiség belépett az ipari forradalomba, és sosem látott, remélt technikai vívmányoknak, felfedezéseknek köszönhetően átalakult a mindennapi élete is. Egyvalami nem változott az ezredfordulóig, a feljegyzések, levelek, dokumentumok keletkezése, tárolása és újrafelhasználása. Ugyan az utolsó évszázadban már voltak írógépeink, sőt az utolsó két évtizedben elterjedt a fénymásoló, a faxgép, de a produktumuk ugyanaz maradt, a szemmel olvasható, nagyrészt papíron található iromány. Már kongott a vészharang, hogy a festékszalag oxidálódik, sokszor már évek múlva is alig olvasható, de nagy baj nincs, az eredeti még megtalálható, reprodukálható.

És ekkor megérkezett a maga teljes pompájában az információs társadalom és annak